

بررسی علم آموزی زنان از منظر اسلام و تاثیر آن بر تربیت و تحصیل فرزندان

حبيب خمري، ليلا شهدادي

چکیده

اسلام مرد و زن را در تدبير شئون زندگي به وسيله اراده و کار، مساوی می داند از این رو هر دو در تحصیل احتیاجات زندگي و آنچه مایه قوام حیات انسانی است یکسان می باشند. زن می تواند مانند مرد مستقل کار کند و مالک نتیجه کار و کوشش خود شود. در صدور فرمان الهی فرقی بین زن و مرد نیست مگر در احکامی که ویژه یکی از ایشان است.

تحصیل علم و کسب دانش نیز از احکامی است که زن و مرد در آن مشترک می باشند و هرگز دین اسلام جنس را سد راه دانش اندوزی نمی داند. از همین رو بخاطر اهمیت موضوع علم آموزی بویژه در زنان که الگو و مربی تربیت نسل آینده می باشد هدف پژوهش حاضر را بر مبنای بررسی علم آموزی زنان از دیدگاه علما قرار دادیم که از لحاظ شیوه به صورت مروری است و از روش کتابخانه ای یا همان داده های ثانویه به جمع آوری اطلاعات پرداختیم و داده های جمع آوری شده را در قالب مقاله ارائه دادیم که بعد از تحلیل اطلاعات جمع آوری شده نتایج زیر حاصل شد خداوند فکر و استعداد درس خواندن را و میل و شوق به آن را همان طور که در مرد قرار داده در زن هم قرار داده و منع او چیزی جز جلوی استعداد خدادادی را گرفتن نیست و زنان باید به دنبال علم آموزی باشند چون اکثر زمان را فرزندان با مادر هستند باید توانایی رفع و رجوع مشکلات علمی و تربیتی خود را داشته باشند.

واژگان کلیدی: علم، علم آموزی، جهل و بی سوادی،

موقعیت و تجارب زنان در دین اسلام، در جوامع و مذاهب مختلف بسیار متفاوت است. بسیاری از این تفاوت‌ها می‌تواند ریشه در سنت‌های تاریخی و فرهنگ‌های متنوع در جوامع مختلف داشته باشد. با این حال اعتقاد آنان به اسلام عاملی مشترک است که به آنان هویت مشترکی می‌بخشد. قرآن و احادیث محمد اصلی‌ترین منابع برای شناخت جایگاه زنان در اسلام دانسته شده‌است. اسلام پیروانش را به توجه و تکریم زنان فرا می‌خواند و برای آنان جایگاه یکسانی در منزلت و احترام در کنار مردان قائل است و برای هر دو جنس زن و مرد در زمینه علم آموزی جایگاه یکسانی دارند و هرگز این را مطرح نکرده است که زنان حق علم آموزی ندارند و مردان بخاطر جنس برتر بودند اجازه مطالعه و کسب علم را دارند و این را اگر ما صفحات تاریخ را ورق بزنیم می‌توان دریافت که ائمه (ع) و خصوصاً پیامبر(ص) پیرو علم و علم آموزی بودند^۱

قتی علم در دیدگاه اسلام نور و بینایی است دستیابی به آن بر هر مسلمانی فرض است. آیامی‌توان گفت که از نظر اسلام تنها بر مردها لازم شده که از ظلمت خارج شوند و به روشنایی برسند، اما زنان چنین وظیفه‌ای ندارند و باید همچنان در ظلمت جهل و نادانی باقی بمانند؟! همانطور که الهامی در پژوهشی به بررسی علم آموزی زن از دیدگاه اسلام پرداختند که به نتایج قابل بیانی دست یافتند که به صورت اختصار در اینجا بیان می‌کنیم تحصیل علم و کسب دانش نیز از احکامی است که زن و مرد در آن مشترک می‌باشند و هرگز دین اسلام جنس را سد راه دانش اندوزی نمی‌داند. مرحوم علامه طباطبائی در تفسیرالمیزان، پس از نقل سرگذشت تاسف‌بار زن در طول تاریخ می‌گوید: زن در تمام احکام عبادی و حقوق اجتماعی با مرد شریک است و در هر امری که مرد استقلال دارد، مانند: ارث، کسب، معامله، تعلیم و تربیت و دفاع از حقوق و غیره زن هم مستقل است، مگر در مواردی که با مقتضای طبیعتش مخالف باشد^۲. سواد و تحصیلات خانواده یکی از عوامل مهم پیشرفت بشر در جهان امروز است. پیشرفت تکنولوژی، صنعت، بهداشت و علوم مختلف مدیون این عامل مهم است.

^۱ منتظری نجف آبادی، حکومت دینی و حقوق انسان، ص ۱۲۰-۱۱۹

^۲ طباطبائی، تفسیرالمیزان، ج ۲، ص ۲۸۴، ترجمه ج ۲، ص ۳۸۳.

بی سوادی در تمام ابعاد زندگی انسان می تواند تأثیر بسزایی داشته باشد، مخصوصاً در بهداشت، رشد اقتصادی، رشد فرهنگی، رشد و تربیت فرزندان، بی نظمی و ناهنجاری کودکان، رشد اشتغال و غیره مطالعات نشان داده است که هر چه آسیب های روانی بیشتر باشد، موقعیت اجتماعی شخص را پایین تر می آورد و عواملی چون فقر، بی کاری، تعداد فرزندان، اعتیاد، طلاق و ... که همه موجب پایین آمدن موقعیت اجتماعی و فرهنگی شخص می شود و آشفتگی ها یا آسیب های روانی را به وجود می آورد معمولاً افرادی که در سطح پایین اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، زندگی می کنند، سطح تحصیلات کمتری نسبت به افراد همسال خود دارند و میزان تحصیلات در این خانواده ها به شدت آفت پیدا می کند.

در حقیقت در برخی از این خانواده ها، سواد مقوله ی بیگانه ای است.

تأثیر عمیقی که این موقعیت اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی پایین، بر روی افراد خانواده و جامعه برجا می گذارد، موجب بی نظمی و آشفتگی روانی می گردد، البته این آشفتگی روانی را در طبقات مختلف جامعه می توان دید. شیوه های انحرافی - ایجاد علایم روانی بیماری - اقدام به خودکشی - بستری شدن - قطع ارتباط با واقعیت، در طبقات پایین اجتماع، بیشتر دیده می شود. مسائل فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی، به عنوان پیش فرض این مشکل مطرح است و در واقع هدف بررسی اثرات اقتصادی - اجتماعی این مسئله به عنوان یک متغیر مهم بر وضعیت روانی است. در این جا سواد و تحصیلات را به عنوان یک متغیر ملاک، لحاظ نموده که قابل سنجش بیشتری است (حیدری، ۱۳۹۵)

پژوهش در هر زمینه ای بدون برنامه ریزی و آماده سازی زمینه های نظری و ابزاری آن غیر ممکن است یا سرانجام مناسبی نخواهد داشت. قبل از آغاز فرآیند اصلی پژوهش، محقق باید بداند به دنبال پاسخ به چه سؤالاتی است و در واقع بر اساس سؤال هایی که در ذهن خود دارد، نقشه ی راه را مشخص کرده و خود را به ابزارهای لازم برای یافتن پاسخ سؤال ها مجهز نماید. شناخت مسأله تحقیق، دانستن اهمیت پرداختن به آن، آشنایی با حوزه های مختلف موضوع مورد بررسی به محقق کمک می کند. موضوع موجودی تحقیق خود را مشخص کرده و متناسب با آن برنامه ریزی لازم برای استفاده از ابزارها و روش های بهینه جمع آوری و تجزیه و تحلیل اطلاعات را انجام دهد و در نهایت به نتایج معتبر و قابل استناد دست یابد. در این هدف خود را به بررسی علم آموزی زنان از منظر علما پرداختیم و به دنبال پاسخ این سوال هستیم که دیدگاه اسلام و علما در مورد علم آموزی زنان چیست؟ و آیا زنان از لحاظ علم آموزی محدودیت هایی نسبت به مردان دارند و یا در یک سطح می باشند؟ آیا در اسلام تحصیل علم و دانش تنها به مردان اختصاص دارد و یا شامل زنان هم

می‌شود؟ و آیا نمونه‌هایی از علم آموزی در زمان ائمه در زمینه زنان وجود داشته است که برای جمع‌آوری اطلاعات در رابطه با موضوع پژوهش از روش کتابخانه‌ای و مطالعه مقالات پیشین بهره‌گرفیم و هر آنچه در حد درک و درایتان بود به رشته تحریر در آوریم امید است که مطالب گردآوری شده مفید واقع شود.

۲. ضرورت و اهمیت پژوهش

اهمیت این پژوهش در آن است که با شناخت عمیق‌تر و بیش‌تر نوجوانان و دانستن مسائل و ویژگی‌های خاص هر گروه از کودکان و نوجوانان، نخست‌قادر به تشخیص آن‌ها از سایر کودکان می‌شویم و دوم‌ارائه‌ی راه حل‌ها و راهنمایی‌های مناسب، جهت رفع و یا حداقل، بهبود مشکلات این گروه از نوجوانان می‌باشد. از آن‌جایی که **سواد** و **سطح** تحصیلات خانواده، موقعیت اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی، **بو** سلامت روانی، **تأثیر** بسزایی دارد و از آن‌جایی که سلامت روانی و یا آشفستگی روانی، **بو** آموزش و پرورش و بهداشت روحی و روانی و رشد و تربیت نوجوانان تأثیر دارد، می‌بایست شناخت عمیق‌تری از **سطح** **سواد** و تحصیلات و طبقات مختلف اجتماعی به‌دست آوریم و به اضطراب‌ها، ترس‌ها، مشکلات خانوادگی کودک و حتی غنا و فقر کودک، پی برده و در جهت خدمت صحیح‌تر به کودکان استفاده کنیم.

۳. مبانی نظری و پیشینه پژوهش

مفهوم علم آموزی و طلب علم

در مفهوم علم آموزی می‌توان به طور کلی گفت زمانی که هر شخص به دنبال یافتن پاسخ برای سؤالاتی که ذهنش را درگیر کرده است برود و هر روز به اطلاعات خود اضافه کند تا بتواند برای سؤالات پاسخ مناسب پیدا کند این امر را علم آموزی می‌گویند. رسول‌خدا(ص) فرمودند: «طلب علم در نزد خدا از نماز و روزه و حج در راه خدا برتر است.»^۳ ایشان همچنین فرمودند: «یک ساعت علم‌اندوزی بهتر از عبادت در دل شب است و یک روز علم‌اندوزی بهتر از سه ماه روزه داری است.»^۴ پیامبر خدا(ص) طلب علم را بر هر زن و مرد مسلمانی واجب دانسته^۵ آن را کفاره گناهان گذشته شخص معرفی کرده‌اند، ایشان می‌فرمودند: «ملائکه بال‌های خود را برای طالب علم پهن می‌کنند.»

هدف از علم آموزی

۳ - المتقی الهندی؛ کنز العمال فی سنن الاقوال و الافعال، تحقیق شیخ بکری حیانی، تصحیح شیخ صفوه السقا، ج ۱۰، ص ۱۳۴.

۴ - سیوطی، الجامع الصغیر، ج ۲، ص ۱۳۲ و کنز العمال، پیشین، ج ۱۰، ص ۱۳۱.

۵ - کلینی؛ اصول کافی، ج ۱، ص ۲۸ و دیلمی، حسن بن ابی الحسن؛ ص ۸۱ و دیلمی، ج ۱، ص ۱۶۵.

رسول خدا(ص) ضمن خطبه‌ای قراء هدف از علم و علم آموزی را چنین بیان فرمودند :

« طلب علم بر هر مسلمانی واجب است، پس آن را در جایگاهش طلب کنید و از اهلش بگیرید، بدرستی که علم تعلیم دادنش در راه خدا نیکی است و طلبش عبادت است و مباحثه در آن تسبیح است و عمل به آن جهاد و آموزشش به کسی که آن را نمی‌داند، صدقه است و بذل آن به اهلش مایه نزدیکی به خداست؛ چرا که دانش نشان دهنده حلال و حرام است و به جوینده‌اش راه بهشت را می‌نمایاند و در وحشت مونس است و در تنهایی همراه و در خوشی و ناخوشی راهنماست و سلاحی بر ضد دشمنان است و زیوری برای همدلان خداوند کسانی را با آن برمی‌افروزد و پیشوایان خیر و نیکی قرارشان می‌دهد که دیگران به ایشان اقتدای کنند و بر اعمالشان می‌نگرند و از آثارشان اقتباس می‌شود و فرشتگان به دوستی با آنها رغبت می‌ورزند و با بال‌هایشان آنها را در نماز لمس می‌کنند و هر چیزی حتی ماهیان و جانوران دریاها و درندگان و چهارپایان خشکی برای آنها آموزش می‌طلبند؛ چرا که دانش حیات دل‌ها و روشنایی دیدگان در برابر نابینایی و توانایی پیکرها در برابر ناتوانی است، خدا حاملان دانش را به جایگاه‌های برگزیدگان می‌رساند و مجالس نیکان را در دنیا و آخرت ارزانی‌شان می‌دارد، با دانش خداوند اطاعت و پرستیده می‌شود و با دانش است که خدا شناخته می‌گردد و یگانه دانسته می‌شود و با دانش است که پیوند میان خویشاوندان انجام می‌گیرد و حلال و حرام شناخته می‌شود، دانش پیشوای عمل است و عمل پیرو آن خداوند آن را به نیک‌بختان الهام می‌کند و تیره‌بختان را از آن محروم می‌دارد^۶.

علم آموزی در اسلام

بر طبق مطالبی که در اسلام در زمینه علم موزی بیان شده است . اسلام علاوه بر اینکه پیروان خود را به علم آموزی سوق و سفارش می‌کند به مخالفین خود نیز می‌گوید به دنبال علم باشند چرا که زمانی که شخص در رتبه بالایی علمی باشد به راحتی می‌تواند به حکمت دست پیدا کند و به حقانیت هر چیز پی برد. به عنوان مثال در بین کتب آسمانی می‌توانیم به قرآن اشاره کنیم که کتابی است سراسر معرفت و حکمت و همین می‌تواند دلیلی باشد برای اهمیت علم در اسلام، و اگر توجه کنیم متوجه می‌شویم که قرآن هم سخن خود را با «خواندن» و «علم» آغاز کرده و به طور دائمی از مسلمانان می‌خواهد به تفکر و تدبر در در محیط اطرافش امر کرده و از او خواسته به دنبال تمام سوالاتی پیش برود که در این تفکر برایش پیش می‌آید. اهمیت و

^۶ دیلمی، ارشاد القلوب، ج ۱، ص ۱۶۵

عظمت مقام علم؛ در حدی است که خداوند در قرآن به پیامبرش دستور می دهد: ﴿أَمَّنْ هُوَ قَانِتٌ آنَاءَ اللَّيْلِ سَاجِدًا وَقَانِمًا يَخْذَرُ الْآخِرَةَ وَيَرْجُو رَحْمَةَ رَبِّهِ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولُو الْأَلْبَابِ﴾ (زمر: ۹) «آیا چنین کسی بهتر است [یا آن کسی که او در طول شب در سجده و قیام اطاعت [خدا] می کند [و] از آخرت می ترسد و رحمت پروردگارش را امید دارد؟ بگو: «آیا کسانی که می دانند و کسانی که نمی دانند یکسانند؟» تنها خردمندانند که پندپذیرند...». پیامبر اسلام در مقام ارزش گذاری به علم می فرماید: «طلب علم فریضه علی کل مسلم الا ان الله يحب بغاه علم؛ دانش آموختن بر هر مسلمانی واجب است همانا خدا، طلب کنندگان دانش را دوست دارد»^۷.

دانشمندان و معلمان زن در دوران پیامبر اکرم (ص)

در دوران پیامبر گروهی از زنان در زمینه علم آموزی به زنان پیامبر(ص) اقتدا می کردند. بر طبق روایات ابن خلکان مادر حسن بصری که در سده اول هجری زندگی می کرده به دلیل داشتن علم برای زنان داستان‌های دینی تعریف می کرد و با بیان سخنانی که مشمول پند و اندرزهایی بود زنان را به گونه‌ای ارشاد و راهنمایی می کرد و در آن زما بود که پسرش حسن به نقل داستان‌های دینی و تشکیل مجالس درس برای مردها می پرداخت. از این مطلب مشخص می شود که زنان از همان ایام دیرینه در زمینه علم آموزی هیچگونه تفات و ممانعتی نسبت به مردان نداشتند.

یکی از مراکز تعلیمات عمومی مساجد بود که زنان نیز می توانستند به آنجا مراجعه کنند و در مجالس علمی آن حضور پیدا کنند. زنان از همان خشت بنای اسلام یا به عبارت دیگر در صدر اسلام نه تنها از حق تحصیل دانش برخوردار بودند بلکه این حق را هم داشتند که به تعلیم و نشر دانش بین زنان و مردان بپردازند و در بین آنان معلمان و استادانی در بخش‌های مختلف علوم اسلامی وجود داشت، به ویژه در زمینه علم حدیث که زنان می توانستند در آن حتی به به درجه استادی نیز برسند و در این باره با محدثان و حافظان بزرگ به رقابت برخیزند و نمونه بارزی در امانت و عدالت باشند. کار زنان محدث به جایی رسید که علما و ناقدان حدیث اعتبار و اعتماد کاملی برای آنان قایل شدند که بسیاری از بزرگان از بین دانشمندان مشهور اسلام نتوانستند به این مرتبه از اعتماد نایل شوند^۸.

^۷ کلینی، اصول کافی، ج ۱، کتاب فضل العلم، ح ۱، ص ۳۵.

^۸ ابن خلکان، وفيات الاعیان، ج ۱، ص ۱۶۰.

در بیشتر مواقع استادان زن غالباً در مساجد و یا اماکن عمومی به تدریس و بیان حدیث می‌پرداختند و شنیدن حدیث و مسایل علمی در محضر زنان در خانه‌ها و با اجازه از همسران ایشان صورت می‌گرفت.

مشهورترین دانشمندان زن از صحابه

ام سلمه

او دارای منزلتی والا در علم و روایت حدیث می‌باشد و پس از خدیجه فاضل‌ترین و پرهیزگارترین زنان پیغمبر صلی الله علیه و آله و داناترین آن‌ها به کتاب و سنت است. تا جایی که عایشه به او گفته است: تو نخستین بانوی مهاجر از زنان رسول خدا صلی الله علیه و آله می‌باشی و تو بزرگ مادران مؤمنان هستی و جبرئیل بیشتر در خانه تو می‌بود.^۹

ام سلمه از فقهای زنان صحابه به‌شمار می‌رفت^{۱۰} درباره علم و اجتهاد او کافی است که بگوییم جابر بن عبدالله انصاری صحابی بزرگوار با همه شکوهی که در میان صحابه داشت به او مراجعه می‌کرد و به فتوای او عمل می‌نمود.

آموزش زنان در دولت علوی

در دولت علوی نیز مبارزه با جهل و بی‌سوادی در اولویت بود. اصرار امام به این بود که جهل را ریشه کن کند و علم را به جای آن در مغزها جایگزین سازد. جهان اسلام همه آشیان علم گردد و گرنه دست کم مراکز حکومت اسلامی کانون علم باشد. و درس نخوانده و تحصیل نکرده شاغل شغلی در دولت نباشد. امام علی علیه السلام در خطبه‌ای که ذکری از آل محمد صلی الله علیه و آله و آشیانه آن‌ها می‌کنم می‌فرماید:

«فانهم عیش العلم و موت الجهل. هم‌الذین یخبرکم حکمهم عن علمهم و صمتهم عن منطقهم...»^{۱۱}
آنان حیات علم و مرگ جهل‌اند، آنان که حکمشان شما را از علمشان و خاموشی‌شان از گفتارشان و ظاهرشان از باطنشان آگاه می‌سازد.

بر اهل دقت فرق عبارت «عیش علم» با تعبیرات دیگر مثل عالم‌اند و ذوعلم‌اند، پوشیده نیست. کسی «عیش علم» خواهد بود که تمام زندگیش مصروف علم شود و وسایل تحصیل علم رافراهم کند، اهل علم را تشویق کند و آن‌ها را بزرگ شمارد و راه به کوی علم برای همه باز کند.

^۹ ام سلمه، زکی بیضون، ص ۱۳۲.

^{۱۰} مرآة الجنان ذهبی، ج ۱، ص ۳۷.

^{۱۱} نهج البلاغه، خطبه ۱۴۷.

از این رو دربار کوفه در عهد امام علیه السلام غلغله‌ای از علم و تعلم بوده و شعاع علمش تا امروزی تابد. چه نشانی بهتر از «نهج البلاغه» که جمع‌آوری اندکی از بسیار کوفه است و تاکنون مانده و هنوز ستاره‌وار می‌درخشد و بر همه تفوق دارد.

به‌طور کلی، این خاندان معدن علم و معارف و گنجینه حکمت بوده‌اند و ابستگان به این بیت نیز عمدتاً همه از فضل و کمال آنان بهره‌مند بوده و همسران و دختران این خاندان عالم‌ترین و فاضل‌ترین زنان زمان خود بوده‌اند.

علم آموزی زنان از منظر اسلام

یکی از روشن‌ترین مواضع اسلام، جانب‌داری اصولی از علم آموزی، توسعه آموزشی و گسترش دانش‌افزایی در بین زنان است. با یک نگاه کلی به نظام معارف الهی اسلام، به خوبی در می‌یابیم که جانب‌داری‌ها و دفاعیات اسلام از تحصیلات و آموزش زنان در مقایسه با سایر مکاتب فکری، فلسفی و دینی جهان بی‌نظیر است. «در دین اسلام اگر چه تفاوت‌هایی بین حقوق و تکالیف زن و مرد دیده می‌شود، اما هرگز این تفاوت‌ها، جایگاه انسانی زن را از مرد پایین‌تر نمی‌آورد و هرگز امتیاز و ترجیح حقوقی برای مردان نسبت به زنان قائل نیست. اسلام، مساوات انسانی را بین زن و مرد رعایت کرده است.» از آنجا که حق آموزش و تحصیل، از حقوق طبیعی و فطری انسانی محسوب شده و هیچ ارتباطی با زنانگی و مردانگی ندارد، اسلام نیز با نگرش متین و متقن برای حق تحصیل و آموزش زن و مرد ارزش بسیار ویژه‌ای قائل شده است. البته مراد از حق یکسان در تعلیم و آموزش، این نیست که حتماً نوع تعلیم آموزش و اهداف آن نیز در همه موارد باید برای زن و مرد یکسان باشد.

نقش علم آموزی زنان در تربیت و تحصیل فرزندان

زنان نقش اساسی در تعلیم و تربیت جامعه دارند. امام خمینی (ره)، در این مورد می‌فرماید: "از دامن شما باید این مطلب شروع شود که بچه‌ها را تربیت کنید، یک تربیت صحیح اسلامی... اگر دید مادر آدم صحیحی است، پدر آدم صحیحی است این صحیح بار می‌آید... جامعه صحیح می‌شود." "بچه‌ها از مادر بهتر چیز اخذ می‌کنند. آنقدری که تحت تاثیر مادر هستند، تحت تاثیر پدر نیستند، تحت تاثیر معلم نیستند" شایان توجه است که عشق و عاطفه مادری در تربیت فرزندان در کسب آموزش واقعی و بنیادین برای زندگی آینده‌شان موثر است. فرزندان به اعمال و رفتار مادرشان نگاه می‌کنند و آشکارا اهداف و خلق و خوی وی را دنبال می‌کنند. نقش مادری، مهارتی است همراه با مبانی دقیق که در وجود زن نهاده شده که غفلت و

اشتباه در آن موجب فساد و تباهی جامعه و مراقبت از آن، جامعه ای خیرخواه و متکامل پدید می آورد. رشد طبیعی و روانی کودک در وهله نخست، به وجود مادر وابسته است و تا مدتی طولانی، وی عمده ترین نقش را در زندگی کودک ایفاء می کند. رابطه کودک با مادر، نخستین عامل رشد و تکامل وی به شمار می رود و در او، علاقه به اشخاص دیگر را پس از تماس با مادر و افراد دیگر خانواده (نزدیکان) برقرار می سازد. مادر، نخستین واسطه بین کودک و زندگی اجتماعی است. از سخنان گرانمایه پیامبر اکرم (ص) در کتاب شریف المحجّه البیضاء می توان چنین استفاده کرد که مادر بیش از پدر، به ابراز عواطف نسبت به فرزند خود می پردازد و درباره رشد و تکامل او بیشتر جدّیت به خرج می دهد (فیض کاشانی، ۱۴۲۶، ج ۳: ۴۳۵). زن، مظهر عاطفه، مهر و محبت است که این ها همگی، از مظاهر جمال حق اند؛ به طوری که خمیر مایه اصلی رشد و تربیت نسل صالح را تشکیل می دهند.

اسلام بر مسئله علم آموزی تأکید فراوانی دارد و آن را بر هر مرد و زن مسلمان لازم دانسته است. هدف اسلام تربیت و تکامل انسان هاست. خانواده و دامن مادر اولین مدرسه افراد جامعه است. کودک از ابتدای پیدایش تحت تأثیر مستقیم والدین و به خصوص مادر است پس مادر در قبال فرزند در خانواده و جامعه رسالت الهی و مهمی دارد. زن مسؤول سازندگی انسان ها و مربی جامعه است، و سعادت و شقاوت جامعه در گرو تربیت فرزند است، تربیت نیز دارای اصل و روش هایی است. بنابراین بالا بردن سطح آگاهی و علمی مادر در این زمینه امری ضروری است. البته صرف این که زنی دارای تحصیلات عالی است کفایت نمی کند، چون موفقیت در هر زمینه ای آگاهی و تبحر خاص خود را می طلبد. هدف از انتخاب موضوع « علم و آگاهی زنان و تأثیر آن در تربیت فرزندان و خانواده» توجه دادن بیشتر اذهان به لزوم وجود آگاهی و شناخت در زنان نسبت به مسائل مربوط به رسالت و نقش آن ها در خانواده و جامعه است.

اسلام به حقوق زنان نسبت به امر آموزش بدون ایجاد محدودیت در اندازه و درجه اعتراف دارد. زنان می - توانند علم بیاموزند و با استمرار، در راه آموختن علم تا درجات عالی تلاش کنند. زنان مسلمان در رشته های مختلف از قبیل ادبیات، علوم دینی و پزشکی و احراز شغل قضاوت و شرکت در امور سیاسی جایگاه ویژه ای را به خود اختصاص داده اند. عده زیادی از آنان به مقامات علمی والایی نایل آمده اند. رسول گرامی اسلام (ص) می فرماید: "کسانی که دارای سه دختر باشند و بر آنها انفاق کنند و خوب تربیت نمایند تا خداوند آنها را غنی نماید، بهشت را قطعاً برایشان واجب می نماید." شکی نیست که احسان به آنان همانا تربیت مناسب و مطلوب است که شامل تربیت دینی، علمی، عملی، خانوادگی و اخلاقی می باشد.

تحصیلات والدین، سرآغاز و زیربنای پیشرفت جریان زندگی خانواده و جامعه است. اهمیت تحصیلات، صاحب نظران تعلیم و تربیت را به تلاش برای کشف مهم ترین عوامل مؤثر در پیشرفت و یا اُفت وضعیت رفتاری و درسی، وادار نموده است. با توجه به نتایج حاصله از پژوهش حاضر و پاسخ های دانش آموزان می توان گفت: تحصیلات والدین در برقراری عدالت و دوری از تبعیض و اختلاف ناعادلانه و ناروا بین کودکان و ایجاد نزدیکی و صمیمیت واقعی و تعامل و گرمی روابط بین اعضا خانواده، بسیار مؤثر و سازنده و سرنوشت ساز است.

به طور کلی، نقش تحصیلات والدین، در تربیت فرزندان و جلوگیری از بروز ناهنجاری ها و بزه کاری ها، رعایت نظم و انضباط در خانه و مدرسه و جامعه، رشد شخصیت و اعتماد به نفس و عزت نفس و دوری از لغزش ها، داشتن هدف در زندگی، توانایی در برقراری روابط محبت آمیز و برخورد خوب و مؤدبانه با دوستان و همکلاسی ها و معلمان، پرورش احساس مسئولیت در برابر خانواده و جامعه، رعایت بهداشت فردی و نظافت عمومی، نگهداری و حفظ منابع طبیعی و اموال عمومی و ... بسیار حساس و مهم است.

والدین می توانند، بدین وسیله، سرمشق و الگو و نمونه ی شایسته ای برای فرزندان خود باشند. منابع در بایگانی نشریه موجود است. سواد و تحصیلات خانواده یکی از عوامل مهم پیشرفت بشر در جهان امروز است. پیشرفت تکنولوژی، صنعت، بهداشت و علوم مختلف مدیون این عامل مهم است.

بی سوادی در تمام ابعاد زندگی انسان می تواند تأثیر بسزایی داشته باشد، مخصوصاً در بهداشت، رشد اقتصادی، رشد فرهنگی، رشد و تربیت فرزندان، بی نظمی و ناهنجاری کودکان، رشد اشتغال و غیره مطالعات نشان داده است که هرچه آسیب های روانی بیشتر باشد، موقعیت اجتماعی شخص را پایین تر می آورد و عواملی چون فقر، بی کاری، تعداد فرزندان، اعتیاد، طلاق و ... که همه موجب پایین آمدن موقعیت اجتماعی و فرهنگی شخص می شود و آشفته گی ها یا آسیب های روانی را به وجود می آورد معمولاً افرادی که در سطح پایین اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، زندگی می کنند، سطح تحصیلات کمتری نسبت به افراد همسال خود دارند و میزان تحصیلات در این خانواده ها به شدت اُفت پیدا می کند.

در حقیقت در برخی از این خانواده ها، سواد مقوله ی بیگانه ای است.

تأثیر عمیقی که این موقعیت اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی پایین، بر روی افراد خانواده و جامعه برجا می گذارد، موجب بی نظمی و آشفته گی روانی می گردد، البته این آشفته گی روانی را در طبقات مختلف جامعه می توان دید.

شیوه های انحرافی - ایجاد علایم روانی بیماری - اقدام به خودکشی - بستری شدن - قطع ارتباط با واقعیت، در طبقات پایین اجتماع، بیشتر دیده می شود.

مسائل فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی، به عنوان پیش فرض این مشکل مطرح است و در واقع هدف بررسی اثرات اقتصادی - اجتماعی این مسئله به عنوان یک متغیر مهم بر وضعیت روانی است. در این جا سواد و تحصیلات را به عنوان یک متغیر ملاک، لحاظ نموده که قابل سنجش بیشتری است.

به طور کلی می توان گفت اگر زنان در بی سوادی پرورش یابند، مردان خمودگی و نادانی را بجای شیر می نوشند. یتیم کسی نیست که پدر و مادرش از محنت های زندگی رهایی یابند و او را ذلیل و خوار بجا بگذارند، بلکه یتیم کسی است که مادرش از او دست کشیده و یا پدرش از او بی خبر باشد. ذکاوت مخصوص دختران و یا پسران نیست، بلکه بین این دو جنس مشترک است. عیب کار در این است که اهمیت را به یک گروه داده و گروه دیگر را از این توجه محروم کنیم. عقل سلیم حکم می کند که در دایره زندگی از هوش و ذکاوت زنان چنان بهره ببریم که از ذکاوت و هوش مردان.

دختران امروز مادران فردا هستند، مردان بزرگ در دامان مادران بزرگ پرورش یافته اند. نمونه این الگو در اسلام حضرت فاطمه زهرا(س) می باشد که بدست ایشان فرزندان بزرگوار همانند امام حسن(ع)، امام حسین(ع) و حضرت زینب(س) پرورش یافته اند.

۴. پیشینه پژوهش

عباسی و کرمی در سال ۱۳۹۵^{۱۲} در پژوهشی به بررسی علم آموزی و جایگاه عالمان و دانشجویان در کلام امام علی (ع) پرداختند که نتایج زیر به دست آمد. تعلیم و تعلم از دیرباز و طی ادوار مختلف از اهمیت خاصی برخوردار بوده است، تا جایی که در اسلام و به خصوص قرآن نیز بر آن تاکید زیادی شده است. در این بین اهمیت آن از دید امامان معصوم نیز پنهان نمانده و از جایگاه ویژه ای در اندیشه آنها برخوردار است و این نشان دهنده وسعت مبحث و جایگاه علم و علم آموزی در اندیشه اسلامی است. اهمیت علم آموزی از دیدگاه امامعلی(ع) تا جایی است که ایشان حتی برای دستیابی به آن می فرمایند: حکمت اگر نزد منافق هم باشد آنرا یاد بگیرد.

^{۱۲} عباسی و کرمی، علم آموزی و جایگاه عالمان و دانشجویان در کلام امام علی (ع)، محل انتشار: دومین کنفرانس ملی راهکارهای توسعه و ترویج آموزش علوم در ایران.

مشایخ و حاجی زاده در سال ۱۳۹۵ در پژوهشی به بررسی نقش مادر در تربیت کودک پرداختند که نتایج زیر حاصل شد. انسانیت فرزند در گرو تربیت یافتن مادر است. فرزند امانتی از سوی خداوند در دست والدین است که باید کوشیده شود تا با تربیت صحیح، این امانت را به خوبی به صاحبش بازگرداند. آشنایی با تربیت یکی از حیاتی ترین نیاز بشر است، کسی که تربیت نیافته نه تنها خود را تلف کرده بلکه از لحاظ اجتماعی زیان عظیمی از او متوجه مردم دیگر خواهد شد. تربیت واقعی یعنی پرورش دادن، شکوفا کردن و به فعلیت رساندن استعداد های درونی در جهت کمالاتی که خداوند آن را هدف از خلقت انسان معرفی کرده است. از این رو والدین به خصوص مادر نقش تربیت فرزندان را دارا هستند و الگوی رفتار کودک به شمار می آیند و دامان مادر بزرگترین مدرسه ای است که بچه در آن جا تربیت می شود، آنچه که بچه از مادری شنود غیر از آن چیزی است که از معلم و یا دیگران می شنود. خانواده که نهادی مقدس و هسته نخستین جامعه و از عوامل اصلی انتقال فرهنگ، اندیشه، اخلاق، سنت و عواطف از نسلی به نسل دیگر است و ثمره این نهاد فرزند است. فرزند ستاره درخشانده ای است که در کارنامه هر زندگی می درخشد و برای به ثمر رسیدن آن هر یک از پدر و مادر وظایفی را بر عهده دارند. در این میان بیشترین سهم تربیت و تاثیر پذیری بر فرزندان از آن مادران است زیرا مادر از ابتدایی ترین مراحل پیدایش به عنوان مربی همراه انسان است. مادر مظهر عشق و فداکاری و ایثار است. او زیباترین کلمه در عالم خلقت است که تمام سختی ها و مشقت ها را بدون چشم داشتی تحمل می کند. مادر بودن لطفی است که خداوند به جنس زن نموده و در پرتو این لطف مادر بار سنگینی از مسیولیت را بر دوش می کشد. در حقیقت مادر اصل، ریشه و سرچشمه کودک است و کودک انعکاسی از وجود اوست که سرمایه اصلی شخصیت خویش را از او دریافت می کند.

راه های جلوگیری از افت تحصیلی

- ۱- روش های موثر تدریس عرضه و برنامه های آموزشی به صورتی طرح ریزی شود که با استعداد و توان دانش آموزان در سطوح مختلف تناسب داشته باشد.
- ۲- معلمان باید نسبت به راههایی که بدان طریق رفتار تحصیلی دانش آموزان را توجیه می کنند، آگاه باشند. این آگاهی احتمالاً آنان را در تصمیم گیریها به جهتی سوق می دهد که میزان انگیزش تحصیلی را در دانش آموزان به حد بالایی برساند.
- ۳- به اوضاع اقتصادی معلمان رسیدگی شود تا شایستگان جذب آموزش و پرورش شوند نه اینکه آخرین شغل داوطلبان کنکور، بناچار معلمی باشد.

۴- کلاس‌های آموزشی ضمن خدمت تخصصی و دانش‌افزایی برای ارتقای دانش و آموزش روش‌های نو در تعلیم و تربیت برگزار شود.

۵- ایجاد کلاس‌های تطبیقی، که هدف از تاسیس این کلاس‌ها جلوگیری از انتقال دانش‌آموزان عقب‌مانده تحصیلی به مراکز کودکان استثنایی بوده است. کودکانی که عقب‌ماندگی تحصیلی آنها، نه ناشی از کمبودهای ذهنی، بلکه مشکل از یادگیری، اختلالات کلامی، نورولوژیک، ضعف بینایی یا شنوایی است و اگر تحت حمایت قرار نگیرند از نظر درسی موفق نخواهند بود. لازمه این نوع آموزش اصلاحی این است که معلم تطبیقی توانایی شناخت فرایند یادگیری و مشکلات خاص دانش‌آموز را داشته باشد و به محتوای برنامه‌های درسی هر پایه تسلط داشته و از عهده تدریس هر کلاس برآید.

۶- وسایل و لوازم آموزش در سطح گسترده و به صورت کارآمد، به منظور بالا بردن میزان کمیت و کیفیت یادگیری دانش‌آموزان به کار گرفته شود.

۷- باید اوقات فراغت دانش‌آموزان در طول سال تحصیلی از طریق گسترش و توسعه امکانات فرهنگی و هنری، ورزشی و تفریحی پر بار تقویت شود و به برقراری ارتباط صحیح با والدین دانش‌آموزان از طریق برگزاری جلسات منظم انجمن‌های اولیا و مربیان تاکید گردد.

۸- از روان‌شناسان و جامعه‌شناسان به عنوان مشاور و مددکار در مدارس استفاده شود.

۹- آموزش خانواده که براساس نیاز و تقاضای روزافزون آنها برای کسب اطلاعات در مورد رشد و نیاز کودکان است، استفاده بهینه به عمل آید.

۱۰- اقدام‌های انگیزشی و مادی شامل تغذیه رایگان، استفاده از لباس و لوازم‌التحریر رایگان به ویژه برای دختران مناطقی است که حضور آنان در مدرسه نسبت به پسران کمتر است.

۱۱- تشکیل کلاسهای جبرانی، یعنی اینکه کلاس‌های جبرانی با معلمان مجرب در ایام تعطیلات همراه با برنامه‌های متنوع برای دانش‌آموزانی که ضعف تحصیلی دارند.

۱۲- ایجاد انگیزه برای دانش‌آموزان با حمایت مطبوعات، صدا و سیما، رسانه‌ها و... در طول سال.

والدین با سواد تحصیل کرده به عنوان راهنما می‌توانند کمک مؤثری در رفع مشکلات درسی فرزندان خود داشته باشند. والدین تحصیل کرده احتمالاً بیش از پدران و مادران کم سواد یا بی سواد که ارزش و اهمیت تحصیلات واقفند از همین رو علاقه مندی و پیگیری جدی تری در زمینه تحصیلی فرزندان خود نشان می‌دهند. والدین تحصیلکرده و با سواد در صورت فراهم بودن امکانات و شایط از انگیزه بیشتری در فراهم

آوردن امکانات مادی و وسائل آموزشی و کمک آموزشی برای فرزندان خود برخوردارند. بین میزان تحصیلات والدین و پیشرفت تحصیلی فرزندان رابطه معنی داری وجود دارد.

۵. نتیجه گیری

دامن مادر اولین کلاس درس و بهترین محل تربیت کودک است، خانواده نخستین جایگاه آموزش و پرورش او است. ظهور و بروز استعداد های زیستی، فکری و عاطفی وی تحت شعاع این کانون قرار دارد و از گرمی وجود مادر نشأت گرفته و کمال می یابد، به نحوی که آثار آن تا پایان حیات در جهان ماده و تداومش در نشئه روح باقی خواهد ماند. اسلام به هیچ عنوان مرز و محدودیتی برای کسب علم و دانش قرار نداده و همه افراد جامعه چه مسلمان و چه غیر مسلمان را به کسب علم و دانش برای یافتن زندگی بهتر تشویق می کند. و این را می توان در احادیث اکثر علما یافت و در هیچکدام صرفا اشاره نشده که فقط مردان حق علم آموزی دارند و زنان نباید به دنبال کسب علم و دانش باشند بلکه در چندین مورد اشاره کرده که زنان هم مانند مردان از حقوق کسب علم برخوردار هستند. چرا که اگر مادران از سطح علمی بالایی برخوردار باشند قطعاً فرزندان که تربیت می کنند مایه افتخار خانواده و جامعه هستند. در لازم به ذکر است در عین حال امروزه از برکت انقلاب و نظام اسلامی بستر مناسبی برای آموزش زنان چه در زمینه علوم اسلامی و علوم دیگر فراهم آمده است و تعداد محصلان و تحصیل کردگان زنان افزایش بسیاری یافته است.

مطابق با نقش های زیستی، روانی و اجتماعی زنان، اگر مبلغان دینی و آگاه به علوم دین، از بانوان باشند، موثرتر خواهد بود؛ زیرا از جمله وظایف آنان در قبال خانواده، مواظبت و مراقبت (معاضدت) از حریم خانواده است که با نقش حمایت گرانه آنها تلفیق یافته و تأثیرات مثبتی؛ از جمله اجرای اصولی چون عفاف، نماز، امر به معروف و نهی از منکر را می تواند به همراه داشته باشد. از آن جا که در انسان سازی، روح آدمی، مخاطب است و صبر، علاقه، عشق و دلسوزی های مادرانه بر روح انسانی، بسیار تأثیر گذارتر از غلظت و خشونت مردان می باشد، خداوند یکتا نیز از لحاظ روحی و عاطفی، زنان را از مردان، لطیف تر و مناسب تر برای مادری آفریده و هم در حوزه جسم، امکانات لازم را برای تربیت فرزند، به زن داده است. بر این اساس، افزایش آگاهی زنان از نقش های سازنده خود و جهت دهی آنها به سوی اسلام مداری، منجر به در پیش گرفتن سبک تربیت اسلامی در آنها می گردد.

منابع و مآخذ

*قرآن

*نهج البلاغه

ابن خلکان، وفيات الأعیان و أنباء أبناء الزمان، زندگینامه بیش از هشتصد تن از سرشناسان گوناگون، نشر دارالکتب العلمیه، ۱۳۵۴-ق.

دیلمی، حسن ابی حسن، ارشاد القلوب، ناشر: رضی، ۱۴۱۲ ق.

حسینی، سید هادی و دیگران. (۱۳۸۱)، کتاب زن، زیر نظر محمد حکیمی، تهران: امیرکبیر.

حیدری، اکرم؛ بلوغ، مشکلات روانی نوجوان و جوان، افت تحصیلی - نشر گستر تهران - ۱۳۸۵

طباطبایی، محمدحسین؛ تفسیر المیزان، ترجمه سید محمدباقر موسوی همدانی، دفتر انتشارات اسلامی، قم: ۱۳۸۲.

عباسی، رضا؛ کرمی، علی؛ علم آموزی و جایگاه عالمان و دانشجویان در کلام امام علی (ع)، محل انتشار: دومین کنفرانس ملی راهکارهای توسعه و ترویج آموزش علوم در ایران، ۱۳۹۵ ش.

کلینی، محمد بن یعقوب، اصول کافی، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۶۳ ش.

المتقی الهندی؛ کنز العمال فی سنن الاقوال و الافعال، تحقیق شیخ بکری حیانی، تصحیح شیخ صفوه السقا، بیروت، مؤسسه الرساله، ج ۱۰، ص ۱۹۸۹، ۱۳۴ ق.

مشایخ، فرحناز؛ حاجی زاده، هانیه؛ نقش مادر در تربیت کودک، محل انتشار: کنفرانس بین المللی پژوهش های نوین در مدیریت، اقتصاد و علوم انسانی، ۱۳۹۵ ش.

منتظری نجف آبادی، حسینعلی، حکومت دینی و حقوق انسان، انتشارات قم، ۱۳۹۶ ش.